

**АКТУАЛЬНІСТЬ ПРИВЕДЕННЯ ПЕРЕЛІКУ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ,
ЩО ВІДНЕСЕНІ ДО ЗОН РАДІОАКТИВНОГО ЗАБРУДНЕННЯ,
У ВІДПОВІДНІСТЬ ДО ЧИННИХ КРИТЕРІЇВ ЗОНУВАННЯ**

За 23 роки, що минули з моменту Чорнобильської катастрофи, радіаційна ситуація на забруднених територіях значно покращилась, стабілізувалася і стала прогнозована за рахунок фізичного розпаду радіонуклідів, природних процесів автореабілітації довкілля та проведення комплексу контрзаходів, спрямованих, насамперед, на зниження радіаційного забруднення продуктів харчування місцевого виробництва. На сьогодні залишився 61 населений, де паспортна доза перевищує 1 мЗв, і необхідним є продовження контрзаходів. Це дозволяє внести певні корективи до переліку населених пунктів, що віднесені до зон радіоактивного забруднення.

Аналіз останніх досліджень та постановка проблеми

Внаслідок Чорнобильської катастрофи в Україні залишаються забрудненими 1,2 млн га сільськогосподарських угідь із щільністю радіоактивного забруднення ґрунту ^{137}Cs понад 37 кБк/м². Були вилучені з господарського використання 130,6 тис. га сільськогосподарських угідь, що потребують реабілітації та повернення у виробництво. На забрудненій радіонуклідами території розташовано 2163 населені пункти, в яких проживають понад 1,45 млн людей, з них 407,14 тис. дітей [2].

Наслідки аварії призвели до значної втрати фізичного й морального здоров'я населення постраждалих районів, і не тільки за рахунок дії опромінення, а і внаслідок багатопланового впливу на психологічний стан людей.

Глобальний характер забруднення був визначений за висотою викиду радіоактивних речовин; його строкатість (плямистість) обумовлена дощами та ландшафтом. Найбільшого за масштабами (близько 100 %) та рівнями забруднення (понад 1 МБк/км²) [2] зазнали Київська та Житомирська області. На територіях Рівненської, Черкаської та Чернігівської областей рівні забруднення вдвічі менші, а площі забруднення за масштабами зіставні. Майже на 100 % території Донецької, Івано-Франківської, Луганської, Сумської та Чернівецької областей рівень забруднення більш ніж вдвічі перевищив глобальний доаварійний рівень (1967–1968 рр.).

Враховуючи те, що на сьогодні радіаційна ситуація на забруднених територіях значно покращилася, стабілізувалася і стала прогнозована за рахунок фізичного розпаду радіонуклідів, природних процесів автореабілітації довкілля та проведення комплексу контрзаходів, положення законодавчих актів [3], постало питання перегляду меж зон радіоактивного забруднення та переліку населених пунктів.

Обговорення результатів

Перелік населених пунктів, що віднесені до зон радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, розроблений відповідно до пріоритетів державної політики, визначеної Конституцією України (ст. 16, ст. 50) та критеріїв, що визначені Законодавством України [6].

Характеристика зон радіоактивного забруднення України та кількість населених пунктів, що віднесені до них, надані у таблицях 1 і 2.

Таблиця 1. Загальна характеристика зон радіоактивного забруднення

Характеристика зон	Згідно з чинними нормативно-правовими актами				
	усього	зона 1	зона 2	зона 3	зона 4
Кількість населених пунктів	2296	76	92	833	1295
Площа території (км ²)	53454	2122	2003	22619	26710
у т. ч. лісів (км ²)	25357	1058	1315	14194	8790

До радіоактивно забруднених територій ввійшли 12 областей, 73 адміністративних райони, 8 міст обласного підпорядкування та 2296 населених пунктів, в яких проживають понад 1,45 млн людей, з них майже 408 тис. дітей.

Сільськогосподарські угіддя забрудненої зони представлені в основному пасовищами і сіножатями, що розташовані на луко-болотних та торфо-болотних перезволожених ґрунтах, які, як правило, характеризуються високими коефіцієнтами переходу радіонуклідів до рослин.

Таблиця 2. Кількість населених пунктів, віднесених до зон радіоактивного забруднення, у розрізі областей

Області	Кількість населених пунктів згідно з чинними нормативно-правовими актами				
	усього	зона 1	зона 2	зона 3	зона 4
Вінницька	89	0	0	0	89
Волинська	166	0	2	164	0
Житомирська	734	7	63	301	363
Івано-Франківська	5	0	0	0	5
Київська	559	69	20	33	437
Рівненська	342	0	5	269	68
Сумська	9	0	0	0	9
Тернопільська	10	0	0	0	10
Хмельницька	9	0	0	0	9
Черкаська	105	0	0	4	101
Чернігівська	254	0	2	61	191
Чернівецька	14	0	0	1	13

Агрохімічні показники цих ґрунтів свідчать про їх низьку родючість. Природні кормові угіддя бідні за ботанічним складом та низькопродуктивні, потребують докорінного поліпшення. Крім того, випасання худоби і заготівля сіна місцевим населенням здійснюються на окремих ділянках лісів та боліт, що, головним чином, зумовлює отримання забруднених радіоцезієм кормів.

Досвід, набутий ученими за роки вивчення наслідків аварії, показав, що небезпеку радіаційно забруднених земель для людини зумовлює, головним чином, не щільність забруднення (випадінь), а перш за все, інтенсивність включення радіонуклідів у харчовий ланцюг ґрунт–рослини–тварини–продукція тваринництва, яка значно відрізняється залежно від ґрунтово-екологічних умов і зумовлює рівень забруднення продуктів харчування та величину ефективної дози опромінення населення

Таким чином на території радіоактивного забруднення сформувалися так звані критичні угіддя, характерною ознакою яких є ґрунти з високими коефіцієнтами переходу радіонуклідів до рослин та, як наслідок, критичні населені пункти, де забруднення молока ^{137}Cs складає більше 100 Бк/л, а доза опромінення населення – більше 1мЗв/рік.

За останні роки радіаційна ситуація на забруднених територіях значно покращилася, стабілізувалася і стала прогнозована за рахунок:

– ретельного моніторингу сільськогосподарського виробництва, сільськогосподарських угідь, продукції, її радіологічного контролю й чіткого дотримання рекомендацій з ведення сільськогосподарського виробництва;

– проведення комплексу контрзаходів, спрямованих, насамперед, на зниження радіаційного забруднення продуктів харчування місцевого виробництва;

– природних автореабілітаційних процесів (радіоактивного розпаду, фіксації та перерозподілу радіонуклідів у ґрунті).

Радіоактивний розпад зумовив зменшення щільності забруднення ґрунтів приблизно на 35 % від року випадінь. Там, де щільність забруднення земель ^{137}Cs складала у 1986 р. 555 кБк/м² (15 Ки/км²), сьогодні вона знизилась до 370 кБк/м² (10 Ки/км²) [7]. Переважна частина радіонуклідів, що випали на ґрунт, в даний час міститься у його верхньому шарі. Міграція ^{137}Cs і ^{90}Sr вглибину здійснюється дуже повільно. Середня швидкість міграції дорівнює 0,3–0,5 см/рік [8]. Значна частина радіонуклідів ще не досягла водоносних горизонтів, тому водна компонента суттєво не впливає на формування дози.

Починаючи з 1991 року, здійснюється щорічна дозиметрична паспортизація населених пунктів. Вона охоплює 2130 населених пунктів 12 областей України [9].

Матеріали дозиметричної паспортизації свідчать про те, що з кожним роком все менше людей отримують додаткове опромінення понад 1 мЗв за рік внаслідок Чорнобильської катастрофи. За останнє десятиріччя кількість таких населених пунктів зменшилася з 452 до 61 (табл. 3).

Таблиця 3. Розподіл населених пунктів за дозовими показниками (згідно з результатами загальнодозиметричної паспортизації)

Рік	Паспортна доза опромінення, мЗв · рік ⁻¹				Молоко, ≥100 Бк · л ⁻¹
	< 0,50	0,50–0,99	1,00–4,99	≥ 5,00	
1997	1350	359	442	10	490
1998	1338	375	441	7	506
1999	1368	384	400	9	486
2000	1415	299	441	6	479
2001	1445	311	392	5	419
2002	1471	317	372	3	406
2003	1538	334	289	2	339
2004	1551	405	207	–	363
2005	1749	298	116	–	134
2006	1799	294	72	1	84
2007	1366	246	60	1	61

Внесення змін до переліку населених пунктів відповідає вимогам Концепції проекту Закону України "Про внесення змін до Законів України "Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи" та "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи",

затвердженої Кабінетом Міністрів України (Розпорядження від 25.07.2002 № 408-р.) [10] та продиктоване сучасними змінами радіаційного стану. У Білорусі, яка не менше України постраждала від наслідків Чорнобильської катастрофи, наприклад, офіційний реєстр населених пунктів, що віднесені до зон забруднення, поновлюється Радою Міністрів РБ один раз на 5 років [11].

В останні роки Уряд України намагався зняти суперечності між чинним законодавством, економічними можливостями України, рівнем соціальної захищеності осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, і наростаючою соціально-психологічною напругою. Неодноразово подання про внесення змін і доповнень до Законів України, які пропонувалися для зняття розбіжностей між окремими статтями законів, та узгодження чинного законодавства з економічною спроможністю держави, були відхилені як такі, що суперечать чинній Концепції [12]. Матеріали для цього готувалися фахівцями МНС України на основі проведеного колективом ВНДІ ЦЗ за участю автора цієї статті [13] аналізу сучасної радіаційної ситуації, обґрунтування та визначення переліку населених пунктів, що віднесені до зон радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи. Було показано, що у зв'язку зі зміною радіаційного стану на значній частині забруднених територій обсяги запобіжних заходів можуть бути скорочені без шкоди для здоров'я жителів, а статус територій може бути змінений. Можуть бути внесені певні корективи до переліку населених пунктів, віднесених до зон радіоактивного забруднення, відповідно до реальних умов проживання.

До зони 2 – зони безумовного (обов'язкового) відселення – були віднесені 92 населені пункти. На сьогодні 32 з них можуть бути переведені до зон нижчого рівня – третьої та четвертої. До зони 3 – зони гарантованого добровільного відселення – було віднесено 833 населені пункти. Після проведення аналізу радіаційної ситуації, що склалася в цих населених пунктах через 23 роки після аварії, та відповідно до критеріїв, визначених ст. 2 Закону «Про правовий режим територій...», у цій зоні відповідають обом чинним критеріям – щільності забруднення ґрунту та дозовим навантаженням – 207 населених пунктів, у яких проживає майже 120 тис. чоловік, з них 30,5 тис. дітей. У зоні 4 на сьогоднішній день з 1295 населених пунктів тільки 202 відповідають обом чинним критеріям. Решта населених пунктів цих зон – 332 – можуть бути виведені за їх межі, а 431 населений пункт може бути переведений до зони нижчого рівня.

Висновок

Таким чином, сучасний радіаційний стан на постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи територіях дозволяє внести певні корективи до переліку населених пунктів, що віднесені до зон радіоактивного забруднення, відповідно до реальних умов проживання. За чинними критеріями зонування 332 населених пунктів, що віднесені до зон

радіоактивного забруднення, можуть бути виведені за їх межі, а 431 населений пункт може бути переведений до зони нижчого рівня.

Література

1. 20 років Чорнобильської катастрофи. Погляд у майбутнє: Нац. доп. України. – К.: Атіка, 2006. – 224 с.
2. Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи: закон України від 27.02.1991 № 791а-ХІІ.
3. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: закон України від 28.02.1991 № 796-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – С. 198, 200.
4. Про захист людини від впливу іонізуючих випромінювань: закон України // Відомості Верховної Ради. – 22. – 1998. – С. 115.
5. Норми радіаційної безпеки України (НРБУ-97); Державні гігієнічні нормативи. – К.: Відділ поліграфії.
6. Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи та Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Постанова КМУ УРСР від 23 липня 1991 р. № 106.
7. Про стан подолання наслідків Чорнобильської катастрофи в Україні за 2007–2008 рр.: щорічна Нац. доп. України. – К., 2009. – 134 с.
8. Чернобыль 20 лет спустя. Стратегия восстановления и устойчивого развития пострадавших регионов: материалы докл. Международной конференции 19–21 апр. 2006 г. – Минск, 2006.
9. Концепція проекту Закону України «Про внесення змін до Законів України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» та «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»: розпорядження КМУ від 25.07.2002 № 408-р.
10. <http://www.chernobyl.info/index.php?userhash=12899798>
11. Концепція проживання населення на територіях Української РСР з підвищеними рівнями радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи: затвер. постановою Верховної Ради Української РСР від 27.02.91 № 791. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 16.
12. Обґрунтування, визначення та подання на затвердження переліку населених пунктів, віднесених до зон радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи відповідно до 2 Закону України “Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи”: звіт про НДР/ВНДЦЗ. – К., 2006. – № 0105U008637.